

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

© Απόσπασμα από το βιβλίο: [Γιάννης Ρέντζος Ανθρωπογεωγραφία](#)

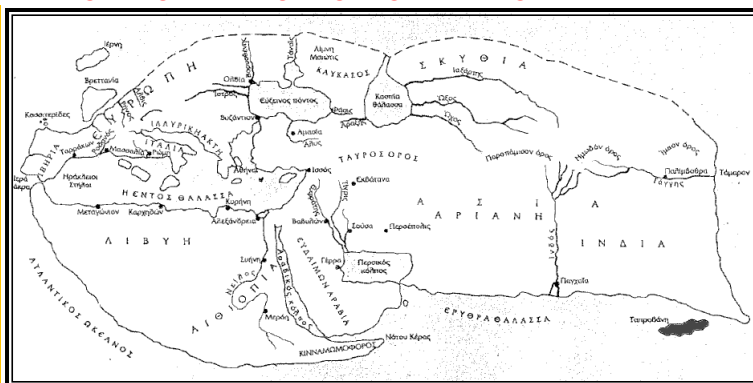
1. Η γεωγραφία του αρχαίου κόσμου

Κάθε πολιτιστική κοινότητα χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο πρακτικών σχετικών με το χώρο και από την κατοχή ορισμένων γνώσεων για το χώρο και τους τόπους που μπορούμε να πούμε ότι αποτελούν τη γεωγραφία της. Γεωγραφία, βέβαια, αποτελούν και οι αντιλήψεις (νοητικές και ιδεολογικές ή φιλοσοφικές) για το χώρο και τους τόπους.

Στο δυτικό πολιτισμικό χώρο η Γεωγραφία, καθώς και άλλες επιστήμες, συνδέεται με το αρχαίο ελληνικό πνεύμα. Οι αρχαίοι έλληνες συγγραφείς έδωσαν τοπογραφικές περιγραφές διάφορων τόπων και συζήτησαν τις φυσικές συνθήκες διαβίωσης και τον πολιτισμό των κοινωνιών που τους κατοικούσαν. Το όνομα του Ηροδότου (485-421 π.Χ.) που μας είναι κυρίως γνωστός ως ιστορικός, μπορεί πολύ καλά να συνδεθεί με τον κλάδο της γεωγραφίας αφού τοποθέτησε τα ιστορικά φαινόμενα στο συγκεκριμένο γεωγραφικό τους πλαίσιο και περιέγραψε φυσικογεωγραφικά φαινόμενα που θέλησε μάλιστα να τα ερμηνεύσει, όπως για παράδειγμα τις ετήσιες πλημμύρες του ποταμού Νείλου. Η γεωγραφία του Ηροδότου είναι, θα λέγαμε, ανθρωπογεωγραφικής κατεύθυνσης αφού, όπως ξέρουμε, δεν ασχολήθηκε με τα μαθηματικά και αστρονομικά προβλήματα της επιστήμης αυτής. Αντίθετα ο Ερατοσθένης (276-194 π.Χ.) έκανε την πρώτη μέτρηση του γήινου μεσημβρινού και ο Πτολεμαίος Κλαύδιος (90-168 μ.Χ.) έγραψε ένα μεγάλο γεωγραφικό έργο σε 8 τόμους, όπου, στον πρώτο τόμο, εξηγεί τις αρχές για τον υπολογισμό των διαστάσεων της γης, κάνει υπολογισμούς γεωγραφικών πλατών και γεωγραφικών μηκών και παρουσιάζει ζητήματα που σχετίζονται με τις [χαρτογραφικές προβολές](#).

Η τοπογραφική και ανθρωπογεωγραφική παράδοση που αντιπροσωπεύεται από τον Ηρόδοτο συνεχίστηκε και στους ρωμαϊκούς χρόνους. Ο Στράβων (+/- 64 Π.Χ. - 20 μ.Χ.) έγραψε ένα έργο σε 17 τόμους που ονομάζεται *Γεωγραφικά*. Ο Στράβων θεωρεί ότι ο γεωγράφος πρέπει να μελετήσει τόσο τις ανθρώπινες δραστηριότητες όσο και τις φυσικές συνθήκες. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο δυαδισμός που έχει χαρακτηρίσει την μετέπειτα εξέλιξη της γεωγραφίας είναι υπαρκτός και στο έργο του Στράβωνα.

Ο ΚΑΤΟΙΚΗΜΕΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΣΤΡΑΒΩΝΑ

Τι παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν στο χάρτη αυτό; Μπορείτε να ταυτίσετε τη νήσο "Ταπροβάνη", στο νοτιοανατολικό άκρο του χάρτη;

2. Οι νεώτεροι χρόνοι

Στους νεώτερους χρόνους συναντούμε το όνομα του Γερμανού Bernhard VARENIUS (1622-1650), του οποίου η *Geographia Generalis*, δημοσιευμένη το 1650 στο Άμστερνταμ, θεμελιώνεται πάνω στο διαφορετικό χαρακτήρα της φυσικής γεωγραφίας από τη μια μεριά και της ανθρωπογεωγραφίας από την άλλη μεριά. Το έργο αυτό θεωρήθηκε βασικό για την επιστήμη της Γεωγραφίας και έγκυρη πηγή για ένα περίπου αιώνα!

Οι διαλέξεις πάνω στη φυσική γεωγραφία που έδωσε ο Immanuel Kant (1724-1804) στο [Königsberg](#) (Κένιξμπεργκ) είχαν και αυτές μεγάλη σημασία για τη μετέπειτα εξέλιξη της γεωγραφίας. Για το μεγάλο αυτό φιλόσοφο η γεωγραφία αντιπροσώπευε μόνο μια προσέγγιση στην εμπειρική γνώση η οποία ήταν απαραίτητη για τις φιλοσοφικές του έρευνες. Ωστόσο οι ξεκάθαρες τοποθετήσεις που έκανε αποτέλεσαν ακόμη και στους νεότερους χρόνους ικανοποιητικές προσεγγίσεις για την κατανόηση της φύσης της γεωγραφίας.

3. Η θεμελίωση των von Humboldt και Ritter

Ωστόσο η θεμελίωση της γεωγραφίας ως ανεξάρτητου επιστημονικού κλάδου, πέρα από τη φιλοσοφική θεμελίωση που έγινε από τον Kant, γίνεται με τον [Alexander von Humboldt](#) (φον Χούμπολντ, 1769-1859) και τον [Karl Ritter](#) (1779-1859). Η γεωγραφία που αντιπροσωπεύουν ο Ritter και ο Humboldt χαρακτηρίστηκε κλασική επειδή κυριάρχησε στην περίοδο της θεμελίωσης του κλάδου αυτού και επειδή οι μέθοδοι που ακολουθήθηκαν στο έργο του καθενός από τους δύο μεγάλους αυτούς γεωγράφους ήταν ομοιόμορφες και απλές.

Τόσο ο von Humboldt όσο και ο Ritter πίστευαν ότι η επιστήμη πρέπει να θεμελιώνεται στις αντικειμενικές περιγραφές των παρατηρούμενων γεγονότων και όχι πάνω σε λογικές προτάσεις, όπως το πρότεινε ο Kant. Οι γεωγράφοι πρέπει να συλλέγουν τα εμπειρικά δεδομένα και να τα ταξινομούν ώστε να φθάνουν σε μια επαγωγική γεωγραφία. Αυτές οι συγκλίνουσες θέσεις είναι πολύ περισσότερο ενδιαφέρουσες αφού οι δυο αυτοί επιστήμονες ήταν τόσο διαφορετικοί την πορεία τους. Ο von Humboldt ήταν εξερευνητής-γεωγράφος ενώ ο Ritter ήταν ένας παιδαγωγός-γεωγράφος.

4. Δύο αιώνες διχοτόμησης

Επί δύο αιώνες, δηλ. χονδρικά για την περίοδο 1750 έως 1950, η γεωγραφία εξελίχθηκε με βάση τη θεμελίωση που είχε γίνει και με έντονο το χαρακτήρα της διχοτόμησης. Μέχρι πρόσφατα θεωρούσαν αδιαμφισβήτητο:

- η γεωγραφία πρέπει να είναι είτε **ιδιογραφική** είτε **νομοθετική**, όχι όμως και τα δύο (ιδιογραφική σημαίνει ότι ασχολείται με την περιγραφή ορισμένων τόπων, και νομοθετική σημαίνει ότι διατυπώνει γενικούς νόμους που ισχύουν γενικότερα)·
- ότι η **φυσική γεωγραφία** και η **ανθρωπογεωγραφία** είναι απολύτως διακριτοί κλάδοι της επιστήμης με ξεχωριστές έννοιες και μεθόδους·
- ότι η γεωγραφία πρέπει να είναι είτε **συστηματική** είτε **περιφερειακή** (περιοχική)·
- ότι οι γεωγραφικές μέθοδοι πρέπει να είναι είτε **επαγωγικές** (από το μερικό στο γενικό) είτε **παραγωγικές** (από το γενικό στο μερικό)·
- ότι η γεωγραφία πρέπει να ταξινομηθεί είτε ως **επιστήμη** είτε ως **τέχνη** (πρόκειται για τη διαφωνία μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής γεωγραφίας).

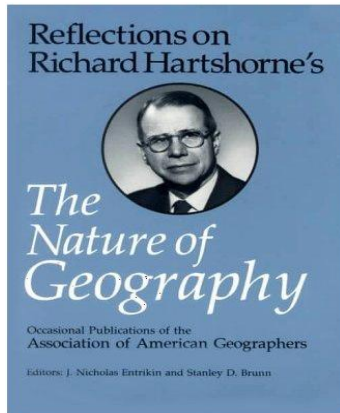
Alexander von Humboldt
(1769 – 1859)

[K]arl Ritter
(1779 – 1859)

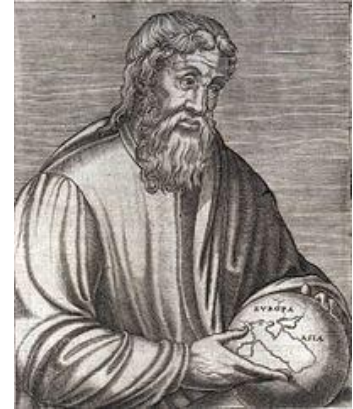
Ιμάνουελ Καντ
(1724 – 1804)

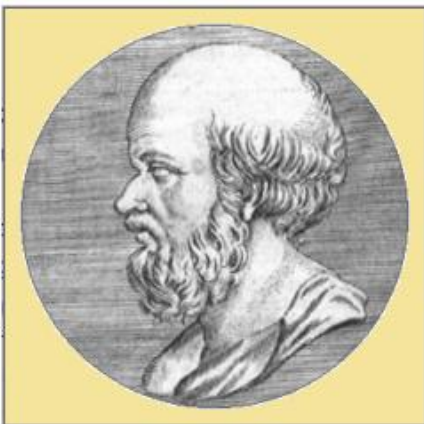
Richard Hartshorne
(1899 – 1992)

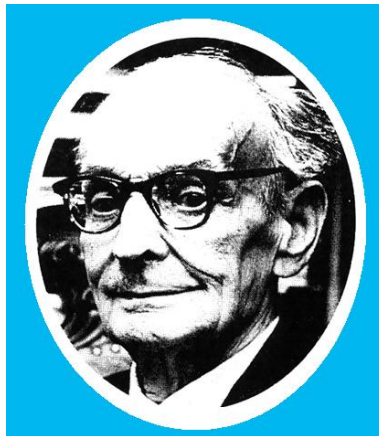
Peter Haggett
1933

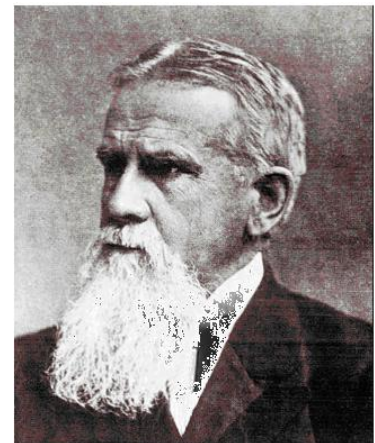
Στράβων
(64/63 π.Χ. – ± 24(;) μ.Χ.)

Ερατοσθένης
(276 π.Χ. – 194 π.Χ.)

Walter Christaller
(1893 – 1969)

Friedrich Ratzel
(1844-1904)

5. Η παρέμβαση του Hartshorne

Μέχρι το 1950 αυτή η παράδοση επέτρεψε στους γεωγράφους να εξελιχθούν σαν μια επαγγελματική ομάδα και να καθορίσουν σε συλλογική βάση στόχους και μεθόδους. Ωστόσο, στην πραγματικότητα η επιστήμη της γεωγραφίας έμοιαζε να ασχολείται με περιγραφές αξιοπερίεργων και αξιοθέατων τόπων και τοπίων, πράγμα το οποίο της στερούσε τον επιστημονικό χαρακτήρα που θα έπρεπε να έχει.

Ενας αμερικανός γεωγράφος, ο Richard Hartshorne (Χάρτσχορν) έκανε με τα βιβλία του δύο παρεμβάσεις το 1939 και το 1960. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει αυτός «η γεωγραφία ενδιαφέρεται να δώσει ακριβή, καταταγμένη και λογική περιγραφή και ερμηνεία του μεταβλητού χαρακτήρα της γήινης επιφάνειας». Ο Hartshorne υποστηρίζει ότι ο γεωγράφος, κατά την περιγραφή του, πρέπει να επιλέξει εκείνους τους παράγοντες οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για τη διαφοροποίηση μιας περιοχής ή μιας πόλης ως προς μία άλλη περιοχή ή μια άλλη πόλη. Υποστηρίζει επίσης ότι οι παράγοντες που επιλέγονται για να περιγραφούν πρέπει να προκαλούν διαφορές οι οποίες είναι σημαντικές για τον άνθρωπο.

6. Η συνειδητοποίηση της κρίσης

Οι έννοιες της γεωγραφίας που φωτίστηκαν από την παρέμβαση του Hartshorne και έγιναν δεκτές από πολλούς γεωγράφους άρχισαν να υφίστανται μεγάλη κριτική από τη δεκαετία του 1950. Πολλοί γεωγράφοι, ιδιαίτερα στις Ηνωμένες Πολιτείες, άρχισαν να αισθάνονται ότι ο κλάδος τους δεν πραγματοποιούσε προόδους. Αρχισαν να ανησυχούν για το γεγονός ότι η γεωγραφία δεν ήταν πραγματικά επιστημονική. Πίστευαν ότι, ενώ οι γεωγράφοι έχουν παραδοσιακά συγκεντρώσει την προσοχή τους στην περιγραφή των διαφορών μεταξύ πόλεων και περιοχών, το πραγματικό έργο τους θα ήταν να συγκεντρώσουν την προσοχή τους στις ομοιομορφίες και να προσπαθήσουν να διατυπώσουν θεωρίες που να εξηγούν τις ομοιότητες που παρουσιάζουν οι διάφορες φυσικές και ανθρωπογενείς μορφές στο χώρο. Υποστήριζαν ότι η γεωγραφία πρέπει να συναγωνιστεί τις φυσικές και πολλές από τις κοινωνικές επιστήμες στην αναζήτηση μιας νομοτέλειας, ενώ προηγουμένα αναζητούσαν κυρίως διαφορές.

Ενας από τους σημαντικότερους επικριτές της παραδοσιακής γεωγραφίας, ο F.K. Schaefer, ανάμεσα στα επιχειρήματά του εναντίον της παραδοσιακής γεωγραφίας, υποστήριζε και το εξής: «η διασαύρωση των ιδεών δεν θα ήταν πια δυνατή ανάμεσα σε κλάδους οι οποίοι επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην αναζήτηση μιας νομοτέλειας στην ανθρώπινη συμπεριφορά και στη γεωγραφία η οποία επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στην περιγραφή μοναδικών τόπων και μοναδικών περιοχών». Ο Schaefer τελείωνε υποστηρίζοντας ότι, αν οι γεωγράφοι κατευθυνθούν κυρίως στη συστηματική γεωγραφία και αναζητήσουν τους χωρικούς νόμους, τότε έχουν εξασφαλισμένο το μέλλον του κλάδου τους.

7. Η γεωγραφική αιτιοκρατία

Ενας από τους λόγους για τους οποίους πολλοί γεωγράφοι είχαν επικεντρωθεί στις περιοχικές περιγραφές (περιγραφές περιφερειών, περιφερειακή γεωγραφία), αντί να ενδιαφέρονται να διατυπώσουν γενικές θεωρίες για τα ζητήματα του χώρου, ήταν ότι η γεωγραφία είχε προσπαθήσει κατά το παρελθόν να διατυπώσει νόμους, αλλά, δυστυχώς, οι προσπάθειες των επιστημόνων γεωγράφων δεν είχαν στεφθεί από επιτυχία.

Τόσο στη σύγχρονη εποχή όσο και σε παλαιότερες εποχές, η γεωγραφία είχε ταλαιπωρηθεί από την αρχή του γεωγραφικού ντετερμινισμού (γεωγραφική αιτιοκρατία). Ηδη οι δύο μεγάλοι γερμανοί συνθεμελιωτές της γεωγραφίας, ο Karl Ritter και ο Alexander von Humboldt, θεωρούνται, χωρίς αυτό να αποδίδει επακριβώς την πραγματικότητα, ως θιασώτες της αρχής της γεωγραφικής αιτιοκρατίας.

Αλλά ακόμα και ο Ιπποκράτης κλείνει μάλλον υπέρ της γοητευτικής αυτής ερμηνευτικής αρχής της γεωγραφικής αιτιοκρατίας, ενώ ο Στράβων εκδηλώνει μικρότερη συμπάθεια. Αν και πολλές φορές παρατηρούνται χωρικές συμπτώσεις, εντούτοις η γεωγραφική αιτιοκρατία έχει αποτύχει στο να ερμηνεύσει πώς εξελίχθηκαν οι διάφορες επί μέρους κοινότητες στην επιφάνεια της γης, έστω και αν το περιβάλλον τους συνέβαινε να τους παρέχει τα ίδια μέσα. Αν ίσχυε ο γεωγραφικός ντετερμινισμός όλοι οι κάτοικοι του αρκτικού κύκλου θα έμεναν σε παγόσπιτα [ινκλού](#), λόγω της αφθονίας του χιονιού, ενώ έχουν επινοήσει και άλλες στεγαστικές επιλογές (οστά φάλαινας, δέρματα ζώων).

Με το να παύει όμως κανείς να θεωρεί το γεωγραφικό ντετερμινισμό ως μια ερμηνευτική αρχή-εργαλείο για τη γεωγραφία, δεν στερείται η επιστήμη αυτή από εργαλεία, αφού το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα ένας μεγάλος αριθμός γεωγράφων αντιλήφθηκε ότι τα μαθηματικά και η στατιστική θα μπορούσαν να εφαρμοστούν στα γεωγραφικά προβλήματα και να δώσουν λύσεις.

8. Η ποσοτική επανάσταση

Έτσι, τρεις μεγάλοι παράγοντες,

- η δυσαρέσκεια με την (μη) πρόοδο της γεωγραφίας,
- το τέλος της αντιπαράθεσης με το γεωγραφικό ντετερμινισμό και
- η διάδοση της ποσοτικοποίησης, δηλ. η χρήση των μαθηματικών,

βοήθησαν στο να ξεσπάσει η ποσοτική επανάσταση της μοντέρνας γεωγραφίας.

Ήδη η ποσοτικοποίηση και η μαθηματικοποίηση στη γεωγραφία είχε αρχίσει από το 1933 με το έργο του Walter Christaller «Κεντρικοί τόποι στη Νότια Γερμανία». Παρουσιάζοντας το έργο του Christaller και εκλαϊκεύοντας υπερβολικά, μπορούμε να πούμε ότι σ' αυτό οι πόλεις παρουσιάζονται σαν σύνολα αστερισμών, δηλ. ουρανίων σωμάτων τα οποία αναπτύσσουν και δέχονται δυνάμεις που κρατούν την ισορροπία ανάμεσά τους. Όπως ένα σώμα ισορροπεί ανάμεσα σε δύο ουράνια σώματα, για παράδειγμα ανάμεσα στη γη και τη σελήνη, σε ορισμένη απόσταση, έτσι και ένας υποψήφιος αγοραστής ισορροπεί ανάμεσα σε δύο πόλεις όπου υπάρχουν αγορές και φυσικά εάν είναι πιο κοντά προς τη μεγάλη έλκεται από αυτή και κινείται προς αυτή για να πραγματοποιήσει τις αγορές του. Το ζήτημα θα το δούμε αναλυτικά σε [επόμενο μάθημα](#) όπου θα γίνει λόγος για τα "σχήματα" (μοντέλα).

9. Η θέση της γεωγραφίας

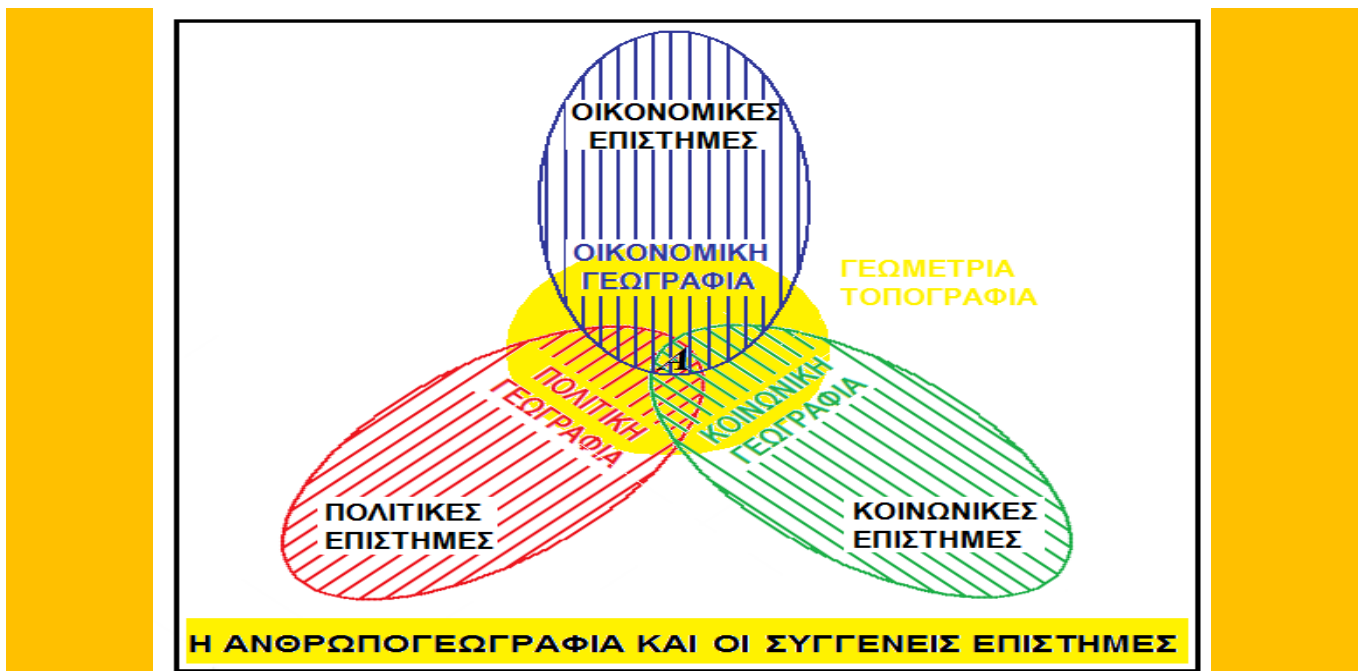
Η επιστημολογική αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει τον κλάδο της γεωγραφίας δημιουργεί, όπως είναι φανερό, προβλήματα τοποθέτησης της ανθρωπογεωγραφίας και αναζήτησης του *περιεχομένου* της, της *μεθόδου* της και της *αξίας* της. (Τα τρία αυτά στοιχεία αποτελούν τη βάση για την επιστημολογική προσέγγιση κάθε επιστημονικού κλάδου).

Για παράδειγμα, ενώ στην «ορθόδοξη» (δηλαδή παραδοσιακή και αναγνωρισμένη) ταξινόμηση των γεωγραφικών κλάδων που έχει κάνει ο P. Haggett η ανθρωπογεωγραφία (που αναφέρεται ως «ανθρώπινη») έχει μια σαφώς καθορισμένη θέση, στην «ολοκληρωμένη» ταξινόμησή του η ανθρωπογεωγραφία βρίσκεται διάχυτη και διαπλεγμένη. Στο διάγραμμα ταξινόμησης της προηγούμενης σελίδας βλέπουμε στην ορθόδοξη ταξινόμηση ότι η συστηματική γεωγραφία διαιρείται σε φυσική και ανθρώπινη, δηλαδή ανθρωπο-γεωγραφία, της οποίας μερικοί κλαδοί είναι η οικονομική γεωγραφία και η αστική (= των πόλεων, «πολεογραφία»). Αντίθετα, στην ολοκληρωμένη ταξινόμηση, το ανθρωπογεωγραφικό υλικό, π.χ. αστικά προβλήματα, γεωγραφία φυσικών πόρων κ.ά., ταξινομούνται με άλλο πρίσμα.

Σε πρώτη, πάντως, προσέγγιση η ανθρωπογεωγραφία θα μπορούσε να θεωρηθεί ως το κοινό πεδίο:

- των οικονομικών επιστημών (των οποίων είναι κλάδος και η [Οικονομική Γεωγραφία](#), με κύριο θεματολόγιο την παραγωγή των αγαθών και τη χωροθέτηση των οικονομικών δραστηριοτήτων),
- των πολιτικών επιστημών (των οποίων είναι κλάδος και η Πολιτική Γεωγραφία, με κύριο θεματολόγιο τον πολιτικά οργανωμένο χώρο: κράτη, εκλογικές και άλλες περιφέρειες), και
- των κοινωνικών επιστημών (των οποίων είναι κλάδος η Κοινωνική Γεωγραφία με κύριο θεματολόγιο τη χωρική διάσταση των ανθρώπινων αναγκών: εργασία, κατοικία, ελεύθερος χρόνος κ.λπ.).

Πολλοί γεωγράφοι συμπεριλαμβάνουν και την επιστήμη της ιστορίας στη θεμελίωση της ανθρωπογεωγραφίας. Πολλοί κλάδοι της ιστορίας, όπως η Τοπική Ιστορία, που ασχολείται με ένα τόπο, έχουν προφανές γεωγραφικό περιεχόμενο. Εξάλλου γενικά η γεωγραφία ασχολείται με το χώρο «ως προϊόν που παράγεται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και όχι ως κάτι αυθύπαρκτο». Συνεπώς είναι γενικά φανερή η χρονική-ιστορική διάσταση. Δεν πρέπει ωστόσο να συγχέουμε την «Ιστορία της (Επιστήμης της) Γεωγραφίας» ή την «Ιστορική Γεωγραφία» (π.χ. της Παλαιστίνης ή της Κρήτης) με την ιστορική διάσταση της γεωγραφίας που πρέπει να αναδεικνύει την διαλεκτική αλληλεπίδραση χώρου-ανθρώπου-χρόνου. Το διάγραμμα της σελίδας αυτής αποδίδει σχηματικά την τρισκελή (χωρίς την ιστορία) εικόνα της ανθρωπογεωγραφίας. Το Α συμβολίζει την ιδιαίτερα ανθρωπογεωγραφική σύνθεση της ύλης.

10. Η Ανθρωπογεωγραφία ως ανεξάρτητος κλάδος

Στο σημείο αυτό μπορούμε να ασχοληθούμε κάπως ιδιαίτερα με τη γένεση του κλάδου της Ανθρωπογεωγραφίας και να μιλήσουμε για τη σχέση της με τους συγγενείς γεωγραφικούς κλάδους. Σε πρώτη προσέγγιση μπορούμε να πούμε ότι η γλώσσα μας, που αποτελεί αστείρευτη δεξαμενή για την επιστημονική ορολογία και για την ονομασία των νέων επιστημονικών κλάδων, χρησιμοποιεί την ονομασία Ανθρωπογεωγραφία για δυο πραγματικότητες (έννοιες) που, στο διεθνή επιστημονικό χώρο, δεν συμπίπτουν.

Κατά την αντίληψη του 19ου αιώνα, η ανθρωπογεωγραφία (γερμ. *Anthropogeographie*) ως κλάδος της γεωγραφίας –όπως η ζωογεωγραφία και η φυτογεωγραφία– θεμελιώθηκε από τον Friedrich Ratzel και αναζητεί τη σχέση του ανθρώπινου πολιτισμού (ή των μορφών κουλτούρας) με τις φυσικές συνθήκες, δηλ. τις περιβαλλοντικές προϋποθέσεις. Όπως πάντως φαίνεται και από την κατοπινή εξέλιξη του κλάδου, κυρίως από τον Alfred Hettner, που έθεσε τους θεμελιώδεις νόμους της, η ανθρωπογεωγραφία εκείνης της εποχής δεν πρέπει να θεωρείται ως φυσικο-αιτιοκρατική, ότι δηλαδή βασίζεται στην αντίληψη του γεωγραφικού ντετερμινισμού. Το βάρος πέφτει περισσότερο στην αλληλεπίδραση περιβάλλοντος και ανθρώπινων κοινωνιών.

Ως σύγχρονος επιστημονικός κλάδος η ανθρωπογεωγραφία (αγγλ. *Human Geography*), ασχολείται με την κατανομή και την οργάνωση στο χώρο διαφόρων ανθρωπογενών (ή "ανθρωπικών") στοιχείων καθώς και τη συνεχή μεταβολή τους. Τέτοια στοιχεία μπορεί να είναι τα αστικά κέντρα, που ιδρύονται και μετασχηματίζονται συνεχώς ή οι καινοτομίες στην παραγωγή και την κατανάλωση και η διάδοση τους. Κατ' αυτή την έννοια (δηλ.: κατανομή, οργάνωση και διάδοση στο χώρο) η ανθρωπογεωγραφία έρχεται πολύ κοντά με τη Γεωγραφία του Πολιτισμού (ή των πολιτισμών και των μορφών κουλτούρας) και την [Πολιτισμική Γεωγραφία](#) (που περιέχει ένα πολύ ανεπτυγμένο [θεματολόγιο](#) Γεωγραφίας). Μαζί με τη μελέτη της διάδοσης, π.χ. του Ινδουισμού, ο γεωγράφος μπορεί να έχει ενδιαφέρον να μελετήσει και τη διάδοση της Coca-Cola.

11. Η διακλαδικότητα

Ο ανθρωπογεωγραφικός κλάδος παρουσιάζεται συνδεδεμένος με μια πολυκλαδικότητα, που έχει ιστορική προέλευση αλλά και συνεχίζει να υπάρχει στη σύγχρονη μορφή του. Είναι φανερό ότι κάτι τέτοιο δημιουργεί μεθοδολογικά προβλήματα. Ωστόσο, πολλά στοιχεία της ανθρωπογεωγραφίας, μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της γενικής γεωγραφίας (καθώς και το αντίστροφο!), μπορούν να διασωθούν αν τηρηθεί μια «αρχή διακλαδικότητας».

Ήδη από τη δεκαετία του 1970-1980 αναλύθηκαν πολλά από τα επιστημολογικά προβλήματα που θέτει η διακλαδικότητα στο επίπεδο της έρευνας, της διδασκαλίας και των εφαρμογών και μπορούμε να πούμε ότι η γεωγραφική και ανθρωπογεωγραφική σύνθεση μπορούν να ωφεληθούν από τέτοιες προϋποθέσεις.

Στον πίνακα της επόμενης σελίδας παρουσιάζουμε συνοπτικά τις σχέσεις συνεργασίας που μπορεί να έχει ένας επιστημονικός κλάδος (ή ένα μάθημα) με τους άλλους κλάδους. Για παράδειγμα, η ειδίκευση σε συνθήκες απομόνωσης από τους άλλους κλάδους αποτελεί την (μονο)κλαδικότητα. Όταν αναγνωρίζουμε ότι υπάρχουν περισσότεροι κλάδοι, μεταπίπτουμε σε άλλες συνθήκες ανάλογα με το βαθμό συνεργασίας μεταξύ τους. Η διακλαδικότητα (που λέγεται και διεπιστημονικότητα) απαιτεί συντονισμό μέσα από ανώτερου επιπέδου έννοιες, δηλαδή βαθύτερες έννοιες ως προς τον κάθε επιμέρους συνεργαζόμενο και συντονιζόμενο επιστημονικό κλάδο.

Στη μεθεπόμενη σελίδα παρουσιάζουμε τη διακλαδική προσέγγιση ενός γεωγραφικού ζητήματος, που είναι οι εμφανίσεις του τέρατος του Λόχνης. Το ζήτημα είναι γεωγραφικό επειδή υπάρχει κάποιος χαρακτηριστικός εντοπισμός. Οι περίεργες δηλαδή εμφανίσεις ενός τέρατος γίνονται μόνο στη Σκωτία. Βέβαια το ζήτημα δεν είναι μόνο γεωγραφικό. Είναι κυρίως βιολογικό και παλαιοντολογικό.

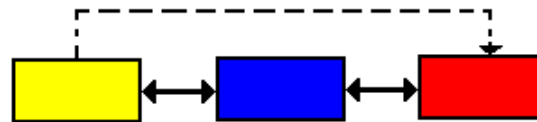
Ένας βρετανός ερευνητής, κάνοντας μια διακλαδική σύνθεση φυτολογικών, φυσικοχημικών και φυσικογεωγραφικών γνώσεων και δεδομένων, έφτασε στο συμπέρασμα ότι το τέρας δεν είναι παρά «κορμοί δένδρων που βυθίστηκαν και αναδύονται μετά από πολλά χρόνια διαλυόμενοι από τις πιέσεις των αερίων που σχηματίζονται μέσα στη μάζα τους που σιγά-σιγά σαπίζει». Οι ανωτέρου επιπέδου έννοιες σχετίζονται εδώ με τον έλεγχο του αποκρυφισμού και των ανεξελεγκτων ανορθολογικών διαδόσεων για υπερφυσικές και θαυματουργικές καταστάσεις.

Στην «κλαδικότητα» επιχειρείται μια ειδίκευση σε απομόνωση. Οδηγεί στην αναγνώριση μιας περικλειστης παιδαγωγικής που βασίζεται σε μια «άπασα η ύλη» των δασκάλων μας της παλιάς εποχής αλλά θέτει τις βάσεις και μιας πολυκλαδικότητας που οδηγεί στην διακλαδικότητα

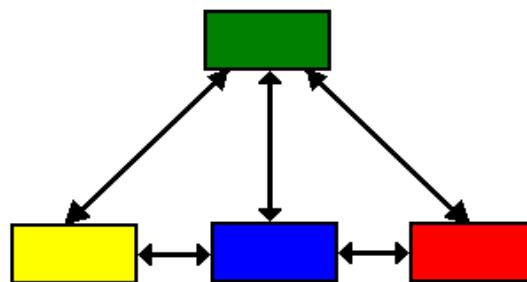
Στην πολυκλαδικότητα ένα πλήθος επιστημονικών κλάδων προτείνονται ταυτόχρονα χωρίς να προβληθούν οι σχέσεις που ενδέχεται να υπάρχουν μεταξύ τους.

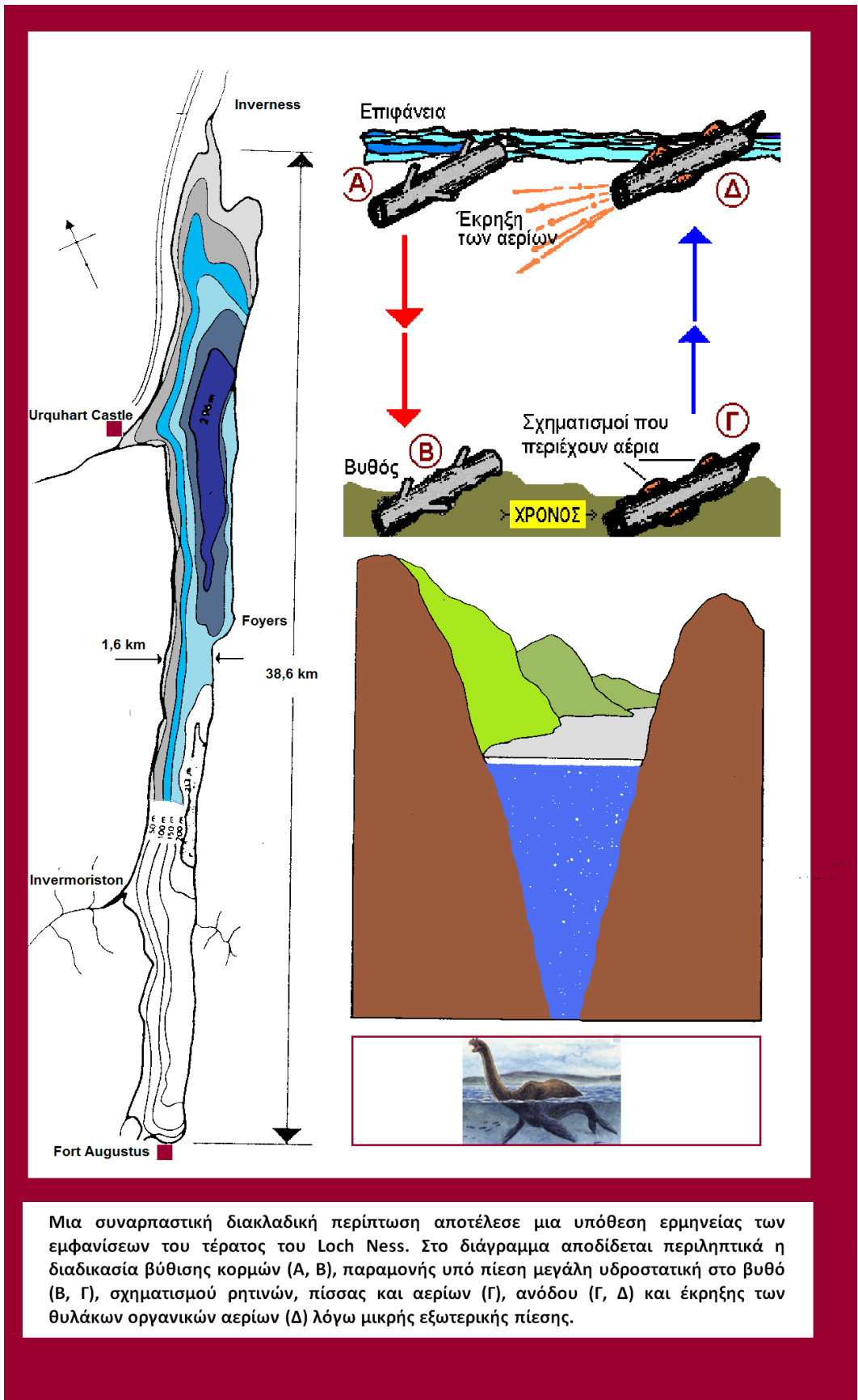
Στην πολλαπλοκλαδικότητα γίνεται συμπαράθεση και ομαδοποίηση των κλάδων έτσι που να υπογραμμίζονται οι σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ τους αλλά χωρίς συντονισμό.

Στην κεντροκλαδικότητα γίνεται αξιωματική θεμελίωση ενός κλάδου που επιβάλλεται στους άλλους. Έτσι προκύπτει αξιοποίηση μερικών στοιχείων του «κεντρικού» κλάδου, στη διδασκαλία των υπολοίπων.

Στη διακλαδικότητα προϋποτίθεται κοινή αξιωματική θεμελίωση σε συναφείς κλάδους, η οποία ορίζεται στο αμέσως ανώτερο ιεραρχικό επίπεδο. Επιδιώκεται συντονισμός που ξεκινάει από το ανώτερο επίπεδο εννοιών.

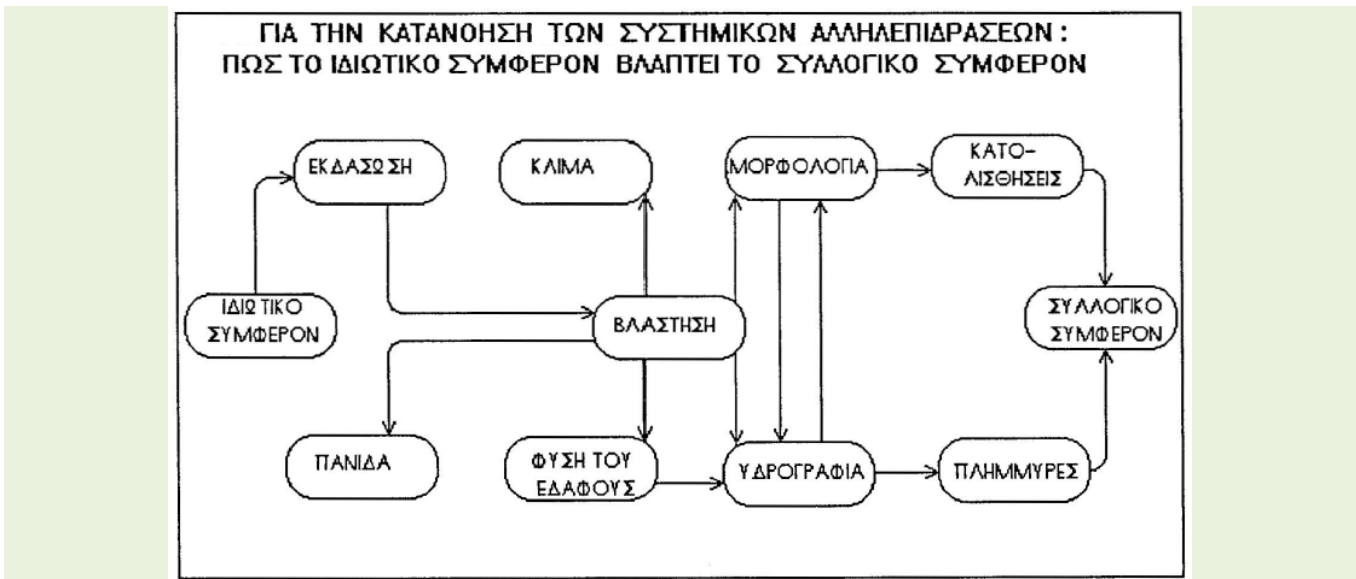
Μια συναρπαστική διακλαδική περίπτωση αποτέλεσε μια υπόθεση ερμηνείας των εμφανίσεων του τέρατος του Loch Ness. Στο διάγραμμα αποδίδεται περιληπτικά η διαδικασία βύθισης κορμών (Α, Β), παραμονής υπό πίεση μεγάλης υδροστατικής στο βυθό (Β, Γ), σχηματισμού ρητινών, πίσσας και αερίων (Γ), ανόδου (Γ, Δ) και έκρηξης των θυλάκων οργανικών αερίων (Δ) λόγω μικρής εξωτερικής πίεσης.

Πρέπει να επισημανθεί ιδιαίτερα ότι η διακλαδικότητα δεν έχει καμιά σχέση με το γεωγραφικό εγκυκλοπαιδισμό. Ο Σ.Ι. Ασδραχάς γράφοντας, σε ένα κείμενό του, για τις «μαρτυρίες του χώρου», προβάλλει το αίτημα για διεπιστημονικές σπουδές. «Όχι για να παραχθούν εγκυκλοπαιδικά πνεύματα» αλλά για να υπηρετήσουν «μια λογική μέσα από τη σύγκλιση των λογικών των επί μέρους επιστημών», με την οποία θα προσεγγίζαμε τον «εξανθρωπισμένο χώρο».

Στο εισαγωγικό αυτό μάθημα της ανθρωπογεωγραφίας, η διακλαδικότητα δεν θα έχει έναν αυστηρό χαρακτήρα. Ως διακλαδικότητα θα θεωρηθεί κυρίως η δυνατότητα να προσεγγισθούν ζητήματα που αφορούν το χώρο, τους τόπους και τους ανθρώπους μέσα από κλάδους διαφορετικούς μεταξύ τους, όπως είναι τα μαθηματικά, η ψυχολογία, η οικονομία ή η λογοτεχνία.

12. Η διακλαδικότητα στο χώρο των εφαρμογών

Ας σημειωθεί ότι και στο χώρο των εφαρμογών η έννοια της διακλαδικότητας καθώς και η έννοια του συστήματος, που θα δούμε πιο κάτω, κερδίζουν έδαφος. Στο βιβλίο του για τις «ολοκληρωμένες αποδόσεις» (integrated surveys: συνδυασμένες απεικονίσεις του χώρου) ο Δημ. Ρόκος υποστηρίζει πρώτα-πρώτα ότι «η κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα μιας περιοχής δεν είναι μηχανικά αθροιστική αλλά ολοκληρωμένη». Για το λόγο αυτό η πολυδιάστατη διαδικασία των ολοκληρωμένων αποδόσεων, συνεχίζει ο συγγραφέας, προϋποθέτει τη βήμα προς βήμα συνεχή και αρμονική συνεργασία επιστημόνων με ειδικές γνώσεις διαφόρων πεδίων όπως των επιστημών της γης, των κοινωνικών επιστημών και της τεχνολογίας. Επίσης σε άλλο σημείο του ίδιου βιβλίου αναφέρεται ότι οι ολοκληρωμένες αποδόσεις είναι ένα εφαρμοσμένο διακλαδικό επιστημονικό πεδίο. Εξάλλου η αναγκαιότητα της συνεργασίας των επιμέρους επιστημόνων για την εκτέλεση ενός έργου, π.χ. της ανάπτυξης μιας περιοχής, φαίνεται και από το γεγονός ότι, όπως αναφέρεται στο ίδιο βιβλίο, ο J. Mohrman, γενικεύει αριθμητικά το μέγιστο και το βέλτιστο μέγεθος μιας διακλαδικής ομάδας επιστημόνων και τεχνικών που πρέπει να συνεργάζονται υποχρεωτικά σύμφωνα με τις ανάγκες του έργου. Ανάμεσα στους επιστήμονες αυτούς εκτός από γεωπόνους, μηχανικούς και οικονομολόγους υπάρχουν επίσης γεωγράφοι, κοινωνιολόγοι και ανθρωπολόγοι.

Στο σχήμα, το απλό βέλος το διαβάζουμε «επιδρά στο ... στην ...» ή «προκαλεί...» και το διπλό βέλος το διαβάζουμε «αλληλεπιδρά με το... την ...». Προσπαθείστε να διαβάσετε όλο το σχήμα. Περισσότερα για το σύστημα θα δούμε σε επόμενα μαθήματα.

13. Η η συστημική προσέγγιση

Ενώ η διακλαδικότητα αποτελεί μια μέθοδο ερευνητικής προσέγγισης (που επεκτείνεται στη διδασκαλία και τις εφαρμογές), το αντικείμενο της προσέγγισης (που είναι η γη, η περιφέρεια, το περιβάλλον) το θεωρούμε οργανωμένο σαν σύστημα.

Μια πρώτη αντίληψη της έννοιας της συστημικής αντίληψης θα σχηματίσουμε αν παρατηρήσουμε το προηγούμενο απλουστευμένο διάγραμμα συστημικής ανάλυσης. Αυτό μας δείχνει με ποιο τρόπο το ιδιωτικό συμφέρον, που ευνοεί την αποψίλωση του δάσους (εκδάσωση), βλάπτει το συλλογικό συμφέρον μέσα από πλήθος παραγόντων που αλληλεπιδρούν συστημικά.

Βρείτε περισσότερα για το σύστημα από επόμενο μάθημα εδώ: [Το σύστημα στη γεωγραφία](#) και εδώ για κείμενο με θέμα [Η έννοια του συστήματος στην εκπαίδευση](#) ή, το ίδιο, σε [PowerPoint](#).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Andrew Learmonth et al., *Evolution or Revolution in Geography*, Open University, 1971.
Arild Holt-Jensen, *Geography: Its History & Concepts*, Harper & Row, 1980.